

Wieś zaginiona

Wspólnota,
samorządność,
przestrzeń

Redaktorzy naukowi serii
Agnieszka Przybyła-Dumin
Przemysław Nocuń

W serii MONOGRAFIE I MATERIAŁY MGPE ukazały się dotychczas:

1. *Proza folklorystyczna u progu XXI wieku na podstawie badań terenowych. Monografia.* Autor: Agnieszka Przybyła-Dumin
2. *Proza folklorystyczna u progu XXI wieku. Bajka ludowa, legenda, anegdota. Materiały.* Zebrała, opracowała, wstępem opatrzyła: Agnieszka Przybyła-Dumin
3. *Proza folklorystyczna u progu XXI wieku. Podanie, opowieść wspomnieniowa, legenda współczesna. Materiały.* Zebrała, opracowała, wstępem opatrzyła: Agnieszka Przybyła-Dumin
4. *Księgi sądowe wiejskie z Chorzowa i Dębu z lat 1534–1804.* Opracował: Zdzisław Jedynak przy współpracy Andrzeja Sośnierz
5. *Wieś zaginiona. Stan i perspektywy badań.* Redakcja naukowa: Przemysław Nocuń, Agnieszka Przybyła-Dumin, Krzysztof Fokt
6. *Dzieje rodu Morysów ze Śląska Cieszyńskiego od XVIII do XX wieku.* Autor: Michael Morys-Twarowski
7. *Stosunki społeczne na wsiach księstw opolskiego i raciborskiego w epoce Habsburgów (XVI–XVII wiek) w świetle aktów prawnych i akt sądowych.* Opracował: Roman Sękowski
8. *Rolnictwo i rolnicy w Bogucicach ze szczególnym uwzględnieniem rodziny Nyców.* Autor: Przemysław Piwowarczyk
9. *Młynarstwo tradycyjne – wczoraj, dziś, jutro... Problemy zachowania ginącego dziedzictwa.* Redakcja naukowa: Agnieszka Przybyła-Dumin, Barbara Grabny, Paweł Roszak-Kwiatek
10. *Michałkowice – wieś i dwór na przestrzeni dziejów.* Autor: Marcin Wądołowski
11. *Genealogia świerklanieckiego rodu Mitregów/Mitrengów.* Autor: Mirosław Mitrenga
12. *Majątek hrabiów von Gaschinów i Henckel von Donnersmarcków w Krowiarkach i Makowie. Przyczynek do dziejów społeczno-gospodarczych.* Autor: Izabela Malmor
13. *Wieś minioną, lecz obecną. Ślady dawnych wsi i ich badania.* Redakcja naukowa: Przemysław Nocuń, Agnieszka Przybyła-Dumin, Krzysztof Fokt
14. *Religijność i codzienność w środowisku ewangelickim.* Redakcja naukowa: Agnieszka Przybyła-Dumin, Krzysztof Bulla, Barbara Papaj
15. *Malokowie z Radzionkowa i okolic.* Autor: Artur Paczyna
16. *Dzieje rodu Tomanków ze Śląska Cieszyńskiego od XVII do początku XX wieku.* Autor: Michael Morys-Twarowski

Wieś zaginiona

Wspólnota,
samorządność,
przestrzeń

Redakcja naukowa
Przemysław Nocuń
Agnieszka Przybyła-Dumin
Krzysztof Fokt

Chorzów 2020

Recenzja

dr hab. Krzysztof Jaworski, prof. UWr

Projekt okładki

Marek J. Piwko {mjp}

Korekta

Iwona Guzik

Tłumaczenie i korekta streszczeń

Karolina Iwaszuk, Anna Kinecka, Przemysław Polarz, autorzy

Redakcja techniczna

Agencja Reklamowa TOP

Daniel Jaskóła

Na okładce wykorzystano ilustrację z artykułu D. Nowakowskiego pt. *O średnio-wiecznych siedzibach sołtysich na Śląsku*, opublikowanego w niniejszym tomie.

Copyright © by Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, Chorzów 2020

ISBN 978-83-958239-3-0

Wydawnictwo

Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

ul. Parkowa 25, 41-500 Chorzów

tel. 32 241 07 18

www.muzeumgpe-chorzow.pl

Instytucja kultury Samorządu Województwa Śląskiego

Śląskie.

Muzeum
„Górnośląski Park
Etnograficzny
w Chorzowie”

Skład, łamanie, druk i oprawa

Agencja Reklamowa TOP, Agnieszka Łuczak

ul. Toruńska 148, 87-800 Włocławek, tel. 54 423 20 40

e-mail: agencja.top@agencjatop.pl; www.agencjatop.pl

SPIS TREŚCI

AGNIESZKA PRZYBYŁA-DUMIN <i>Communitates villarum</i> . Kilka słów wprowadzenia	9
DOMINIK NOWAKOWSKI O średniowiecznych siedzibach sołtysich na Śląsku	13
KRZYSZTOF FOKT Wspólnota, samorządność i przestrzeń we wsiach górnołużyckich w XIV wieku w świetle najstarszych zgorzeleckich ksiąg miejskich	33
DAGMARA ADAMSKA Jeszcze o sądzie zwanym na Śląsku <i>Dreiding</i> . W sprawie uprawnień i obowiązków średniowiecznych sołtysów dziedzicznych	63
KRZYSZTOF FOKT Materiały do dziejów sołtysów i sołectw we wsiach Górnych Łużyc w najstarszej zgorzeleckiej księdze proskrypcji	77
JERZY HORWAT Ława sądownicza Chorzowa w świetle ksiąg sądowych wiejskich z Chorzowa i Dębu z lat 1534–1804	91
BOGDAN KLOCH Z badań wykazów daniny <i>missalia</i> (meszne) parafii rybnickiej z lat 1685–1738. Źródła poznania wspólnot wiejskich w księstwie raciborskim doby nowożytnej	121
PAWEŁ KONCZEWSKI, RADOŚLAW BIEL, JACEK SZCZUROWSKI Uroczysko Nowoszków – opuszczona wieś w Borach Dolnośląskich	143
RADOŚLAW ZDANIEWICZ Relikty zanikłego kościoła św. Jerzego w Gliwicach-Czechowicach	167
WOJCIECH KAWKA Średniowieczna kamienna piwnica z Księżej Wsi	183

ANNA MAJEWSKA Wyludnione miejscowości z perspektywy geograficzno-archeologicznej. Pamięć krajobrazu wsi Dłutowo w powiecie piskim	211
AGNIESZKA NOWICKA Ślady przekształceń osad wiejskich na przykładzie wsi Choroń położonej na terenie Jury Krakowsko-Częstochowskiej	231
MIROSŁAW MAJEWSKI Niematerialne ślady dziedzictwa wsi ocalane przez zespoły teatru ludowego działające na terenie województwa śląskiego	251
ALICJA BACZYŃSKA-HRYHOROWICZ Etnodizajn, czyli jak współczesne wzornictwo adaptuje kulturę ludową	265

CONTENTS

AGNIESZKA PRZYBYŁA-DUMIN <i>Communitates villarum</i> . Kilka słów wprowadzenia	9
DOMINIK NOWAKOWSKI On the Medieval Seats of Village Mayors in Silesia	13
KRZYSZTOF FOKT Community, Self-governance and Space in the Villages of Upper Lusatia in the 14th Century according to the Oldest Court Books of Görlitz	33
DAGMARA ADAMSKA More About the Court Called <i>Dreiding</i> in Silesia. On the Powers and Duties of Medieval Hereditary Village Mayors	63
KRZYSZTOF FOKT Notes Concerning Village Mayors and Their Villages in Upper Lusatia, Extracted from the Oldest Book of Proscription of the Town of Görlitz	77
JERZY HORWAT The Court Jury of Chorzów in the Light of Rural Court Books from Chorzów and Dąb from 1534 to 1804	91
BOGDAN KŁOCH From Research on the Register of Missalia Duty (Polish: <i>meszne</i>) of the Rybnik Parish in the Years 1685–1738. Sources of Knowledge of Rural Communities in Racibórz Duchy of the Modern Age	121
PAWEŁ KONCZEWSKI, RADOŚLAW BIEL, JACEK SZCZUROWSKI Nature Reserve Site Nowoszów: a Deserted Village in the Lower Silesian Forest	143
RADOŚLAW ZDANIEWICZ The Relics of the Long-lost Church of St. George in Gliwice-Czechowice	167

WOJCIECH KAWKA A Medieval Stone Cellar in Księża Wieś	183
ANNA MAJEWSKA Depopulated Localities from the Geographical and Archaeological Perspective. Landscape Memory of the Dłutowo Village in the Pisz County	211
AGNIESZKA NOWICKA Transformation of Rural Settlements as Exemplified by the Case of the Choroń Village in the Polish Jura	231
MIROSLAW MAJEWSKI Intangible Cultural Heritage of the Countryside Preserved by the Folk Theatre Groups Operating in the Silesia Province	251
ALICJA BACZYŃSKA-HRYHOROWICZ Ethnodesign, or how Contemporary Design Adapts Folk Culture	265

Bogdan Kloch

Muzeum im. o. Emila Drobnego w Rybniku

ORCID: 0000-0003-2284-096X

Z BADAŃ WYKAZÓW DANINY MISSALIA (MESZNE) PARAFII RYBNICKIEJ Z LAT 1685–1738 ŹRÓDŁA POZNANIA WSPÓLNOT WIEJSKICH W KSIĘSTWIE RACIBORSKIM DOBY NOWOŻYTNEJ

Rybnicka parafia Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny zaliczana była do najstarszych w tej części diecezji wrocławskiej. Przekazy trzynastowieczne pozwalają szukać jej genezy już u schyłku XII wieku. Wówczas to biskup wrocławski Żyrosław II miał poświęcić nowo wybudowany mariacki kościół¹. Niemniej, osiemnastowieczny przekaz wskazuje, że parafia ustanowiona została dopiero w 1252 roku, co w pewnym sensie koresponduje z najstarszymi zapisami o jej istnieniu, datowanymi dopiero na rok 1288². Z parafii osady o charakterze wiejskim przekształciła się ona w parafię mieszanego zespołu osadniczego miejsko-wiejskiego, który stał się także siedzibą ośrodka zarządu: zamku książąt raciborskich³. W jego skład wchodziły miasteczko, obszar zamkowy i okoliczne wioski⁴. Stan ten okazał się bardzo trwały.

1 A. Barciak, *Uwagi o roli Rybnika w XIII wieku w świetle współczesnych źródeł dokumentowych*, [w:] *Sacrum i profanum. Klasztory i miasta w rzeczywistości Górnego Śląska w średniowieczu*, red. E. Bimler-Mackiewicz, Rybnik 2003, s. 45; D. Halmer, *Do końca XIII wieku*, [w:] *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*, t. 1, red. Z. Hojka, B. Kloch, Rybnik 2017, s. 103–105.

2 B. Kloch, *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*, Rybnik 2002, s. 72–73; na temat wzmianki dotyczącej 1252 r., sporządzonej ok. 1750 r.: Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach [dalej: AAK], Parafia MB Bolesnej w Rybniku, sygn. 168/579, *Meszne (1685–1737)*, [b.p.]; uwagi do tej wzmianki autorstwa Ludwika Musioła: Biblioteka Śląska w Katowicach [dalej: BŚK], Dział Zbiorów Specjalnych [dalej: DZS], sygn. R 866 III: L. Musioł, *Parafia Matki Boskiej Bolesnej w Rybniku*. Monografia historyczna 1970 [mpis], s. 12.

3 J. Horwat, *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego do połowy XIV wieku*, Gliwice 1996, s. 108; J. Kwak, *Miasta księstwa opolsko-raciborskiego w XVI–XVIII wieku*, Opole 1977, s. 25–26; B. Kloch, *Miasta księstwa raciborskiego w końcu XIII i pierwszej połowie XIV wieku*, [w:] *Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne*, red. D. Ablamowicz, M. Furmanek, M. Michnik, Gliwice 2004 [Muzeum w Gliwicach. Seria monograficzna, nr 10], s. 147–149.

4 J. Sperka, *Do 1532 roku*, [w:] *Rybnik...*, t. 1, s. 176–188.

Choć nie sposób przy obecnym stanie źródeł precyzyjnie określić liczby wiosek przynależnych do parafii w XIV i XV wieku, to przekazy wczesnonowożytne zdają się w miarę dobrze odtwarzać średniowieczne realia. Okres określany często mianem reformacji i kontrreformacji wniósł w tej materii trochę zmian, bowiem obszar parafii poszerzył się o zlikwidowany okręg parafii św. Anny, mającej w swym obwodzie wsie Radziejów i Popielów⁵. W realiach 2. połowy XVII wieku oraz 1. połowy XVIII stulecia obszar parafii obejmował miasteczko Rybnik oraz 20 wsi, wraz z trzema kościołami filialnymi⁶. Choć parafia swoje centrum miała w Rybniku, to znamieny jest fakt, że kościół i probostwo zlokalizowane były poza obszarem miejskim, na dominującym nad miasteczkiem wzgórzu⁷. Zdecydowanie wiejski czynnik był najpewniej liczniejszy, jednak w życiu parafii mniej dostrzegalny. Nie znamy żadnych fundacji wiernych z obszaru wiejskiego parafii, tak dla okresu wcześniejszego, jak i późniejszego (do połowy XVIII wieku)⁸. Obecność w życiu religijnym podrybnickiej szlachty, która rządziła (do przełomu wieków XVII/XVIII) co najmniej w siedmiu wsiach parafii, była znikoma i ograniczała się do przekazywania stosownych opłat z tytułu powinności parafialnych⁹. U schyłku omawianego okresu tylko w czterech wioskach szlachta nadal miała pełnię władzy, mimo że w innych wsiach również nabywała działki chłopskie. Dodatkowo jedna wieś w obrębie parafii (Chwałęcice) znajdowała się w posiadaniu opactwa cysterskiego w Rudach¹⁰. Okres od przełomu XVI i XVII wieku do 1. połowy XVIII wieku był również czasem powolnego wyodrębniania się nowych lokalnych wspólnot, które jednak dość długo nie mogły znaleźć miejsca w ramach dawnych struktur podziałów wspólnoty parafialnej (były to przysiółki

5 Por. tłumaczenie publikacji ks. Alfonsa Nowacka z języka niemieckiego z 1912 r.: A. Nowack, *Historia parafii wiejskich Archiprezbiteratu Żory na Górnym Śląsku*, Opole 2011, s. 105–106; B. Kloch, *W Koronie Czeskiej w epoce habsburskiej 1526–1740*, [w:] *Rybnik...*, t. 1, s. 362 i n.

6 Obszerny opis funkcjonowania rybnickiej parafii w dobie kontrreformacyjnej: B. Kloch, *W Koronie Czeskiej...*, s. 354–401.

7 B. Kloch, *Rybnik w średniowieczu...*, s. 118.

8 Zachowane informacje (do 2. połowy XVIII w.) o fundacjach mszalnych i innych (np. ofiarowanie parafii domu czynszowego) dla parafii rybnickiej odnoszą się tylko do mieszkańców miasta i podmiejskiej osady Łony oraz osób związanych ze społecznością miejską: Muzeum w Rybniku, Dział Historii i Kultury Regionu, sygn. MRy/H/1155, *Nochweisung der vorgefundene fundationen aus dem lande und in der Städten im Ratiborer Kreise anno 1804*, s. 39 [dawna paginacja]; B. Kloch, *Od wioski Łony do ulicy Łony. Przyczynek do badań nad nowożytnym osadnictwem Rybnika*, [w:] *Wieś miniona, lecz obecna. Ślady dawnych wsi i ich badania*, red. P. Nocuń, A. Przybyła-Dunin, K. Fokt, Chorzów 2018 [Monografie i Materiały MGPE, t. 13], s. 111–112.

9 B. Kloch, *W Koronie Czeskiej...*, [w:] *Rybnik...*, t. 1, s. 350 (tab. nr 4).

10 A. Potthast, *Geschichte der ehemaligen Cistercienserabtei Rauden in Oberschlesien*, Leobschütz 1858, s. 23, 217.

lub niewielkie wioski, często osady o przemysłowym rodowodzie)¹¹. Odzwierciedleniem tego są zachowane księgi metrykalne rybnickiej parafii.

Wspólnoty wiejskie i miasteczko Rybnik znajdowały się w granicach księstwa raciborskiego, na co wskazują zapisy począwszy od średniowiecza aż po okres nowożytny (XVI–XVIII wiek). Nawet w przypadku pojedynczych wsi (np. Chwałowice i Niewiadom) znane są przypadki ich określenia w źródłach jako położonych w obrębie władztwa raciborskiego, a precyzyjniej: księstw opolskiego i raciborskiego¹².

Podstawą do stworzenia źródła, do którego odwołuje się niniejszy tekst, była zwyczajowa powinność względem rybnickiej parafii Wniebowzięcia NMP. Meszne – (*missalia*–*messkorn*–*tacmo*), bo o nim mowa, jak nazwa wskazuje, jest powinnością w obrębie wspólnoty parafii katolickiej, do jakiej zobowiązani byli wszyscy mieszkańcy (gospodarstwa) celem zaopatrzenia duchownego obsługującego kościół parafialny i zapewniającego posługę sakramentalną. Była to forma daniny płaconej za celebrowanie mszy świętej. Zwyczajowo składały się na nią po korcu (*Scheffel*) żyta oraz owsa, a sołtys, jako wiejski urzędnik, był odpowiedzialny za jej ściąganie¹³. Meszne zaliczane jest także do problematyki dziesięcinnej w dziejach polskiego Kościoła, stanowiąc element beneficjum plebańskiego¹⁴. Szczegóły omawianej powinności znamy z zachowanego rękopisu. Podzielił on zmienne losy kościoła parafialnego i plebanii, przetrwał blisko 280 lat w całkowitym zapomnieniu¹⁵. Rękopis został ujawniony w trakcie

11 Były to osady: Grabownia, Rybnicka Kuźnia, Paruszowiec, Zamysłów, por. *Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej*, oprac. I. Libura, Katowice 1965, s. 177 i n.; E. Bimler-Mackiewicz, *Rybnik. Znaki samorządnych dzielnic*, Rybnik 2006 [Zeszyty Rybnickie: Monografie, z. 3], s. 67 i n.; *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*, t. 1–2, red. Z. Hojka, B. Kloch, Rybnik 2017 (poszczególne rozdziały obu tomów monografii).

12 Szczegółowo na ten temat wraz z odwołaniem do przykładów źródłowych: B. Kloch, *W Koronie Czeskiej...*, s. 205–207.

13 K. Dola, *Dzieje Kościoła na Śląsku*, cz. 1: *Średniowiecze*, Opole 1996 [Z dziejów kultury chrześcijańskiej na Śląsku, t. 9], s. 61; J. Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 1: *Średniowiecze*, cz. 2: *1302–1417*, Warszawa 2004, s. 188; E. Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004, s. 222; o opłacie mesznego z parafii rybnickiej: BŚK, DZS, sygn. R 866 III, L. Musioł, *Parafia...*, s. 59; *Stosunki społeczne na wsiach księstw opolskiego i raciborskiego w epoce Habsburgów (XVI–XVII wiek) w świetle aktów prawnych i akt sądowych*, oprac. R. Sękowski, Chorzów 2016 [Monografie i Materiały MGPE, t. 7], s. 48–49. Korzec mógł liczyć 152 litry (opolski) lub ok. 221 litrów (wodzisławski), ibidem, s. 16.

14 *Podręczna encyklopedia kościelna*, oprac. zbiorowe, t. 9–10: *D–E*, Warszawa 1906, s. 275–277; BŚK, DZS, sygn. R 866 III, L. Musioł, *Parafia...*, s. 59; F. Maroń, *Rozwój sieci parafialnej w diecezji katowickiej do końca XV wieku*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1969, 2, s. 111.

15 Materiał przechowywany na pierwotnej drewnianej plebanii lub w zakrystii starego gotyckiego kościoła, w 1. połowie XIX w. trafił do pomieszczeń nowej murowanej plebanii, by po ponad 100 latach opuścić ją i trafić na osiem dziesięcioleci na nową plebanię, skąd ostatecznie w grudniu 2017 r. rękopis przeniesiono do Archiwum Archidiecejalnego w Katowicach.

kwerendy w parafii Matki Bożej Bolesnej w Rybniku późnym latem 2017 roku, gdy poszukiwano zupełnie innego zaginionego materiału archiwalnego. Manuskamentem zbioru rybnickich ksiąg metrykalnych przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach był brak najstarszych ksiąg chrztów oraz pogrzebów, stąd też podejmowano kolejne próby odnalezienia zaginionych ksiąg, sięgających 1638 roku¹⁶. Źródła tego typu stanowią dziś przestrzeń szczególnie ekscytujących i cennych znalezisk ukazujących wieloaspektowość tego typu materiałów archiwalnych, czego dobitnym przykładem może być niedawno opracowana i zakonserwowana księga metrykalna z parafii w Mszanej, również o siedemnastowiecznej proveniencji¹⁷. W trakcie kwerend badawczych prowadzonych w ramach projektu monografii miasta Rybnika okazało się, że na wspomnianym probostwie parafii Matki Bożej Bolesnej w Rybniku znajduje się księga, tzw. dudka bez okładzin, której prymitywną formę okładki stanowiła karta przedwojennej teczki aktowej zaopatrzona tylko w stosowny odręczny opis. Odkrycie okazało się niezwykle cenne, bo wypełniało dostrzeżone przez archiwistów luki¹⁸. Z tej księgi korzystał jeszcze na przełomie lat 50./60. XX wieku znany górnośląski badacz Ludwik Musioł, później uznano ją za zaginioną¹⁹.

Dopełnieniem wspomnianej mocno uszkodzonej księgi chrztów i zgonów były zapiski również w formacie dudki, które nie odnosiły się do kwestii chrztów, ślubów ani pogrzebów. Źródło to okazało się prowadzonymi przez ponad 50 lat (z długą przerwą) wykazami powinności z tytułu uprawnień proboszcza do daniny mesznej. Najstarszy zachowany zapis odnosi się do roku 1685, zaś najmłodszy do 1738 roku²⁰. Pomiędzy tymi skrajnymi datami zachodzą okresy, w których zapisek nie prowadzono lub też się nie zachowały. Pierwszy okres zapisek obejmuje lata 1685–1688 i niekompletny rok 1689 oraz okres od 1716 do 1738 roku, w tym lata 1733–1735 potraktowane zbiorczo²¹. Pomiędzy latami 1690 a 1715 istniała trwająca 26 lat luka. Warto wspomnieć, że wzmiankowane spisy mesznego zachowały się z czasów rybnickich proboszczów: ks. Jana Gzuli (1681–1694), ks. Andrzeja Jana Janasa (1715–1734) oraz ks.

16 O zasobie metryk rybnickich szerzej w: *Księgi metrykalne w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach. Przewodnik po zespole*, oprac. H. Dudała, W. Schäffer, Katowice 2013 [Źródła do dziejów Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku, nr 3], s. 225–229.

17 *Tajemnice komputerek. Księga metrykalna z Mszany (1638–1775)*, red. H. Dudała, Katowice 2016 [Źródła do dziejów Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku, nr 14].

18 Znalezisko pierwszy raz zostało wspomniane i wykorzystane badawczo na stronach monografii Miasta Rybnika w 2017 r.: B. Kloch, *W Koronie Czeskiej...*, s. 354–355.

19 BSK, DZS, sygn. R 866 III, L. Musioł, *Parafia...*, s. 1 (dodatek „Z dziejów Rybnickiej Kuźni”).

20 AAK, Parafia MB Bolesnej w Rybniku, sygn. 168/579, *Meszne (1685–1737)*, [b.p.].

21 Ibidem.

Antoniego Franciszka Tomaszego (1735–1749)²². Same zapiski, o ile nie wyszły spod ręki proboszcza czy wikariusza parafialnego, mogły być sporządzone przez nauczyciela szkoły parafialnej. Zatem mogli je prowadzić nauczyciele i organiści: najstarsze Wilhelm Franciszek Figulski, a późniejsze Jan Solich²³.

Wartość poznawcza materiału, jeżeli chodzi o społeczność wiejską, jest bezcenna. Dotąd tylko cztery prace odniosły się do tej problematyki w dziejach Rybnika i regionu, pamiętając również o znaczeniu opisu Friedricha Zimmermanna z lat 80. XVIII wieku²⁴. Wydane w latach 60. XX wieku *urbarium* rybnickie z 1614 roku, w ramach wydawnictwa źródłowego poświęconego *urbarzom* opolsko-raciborskim, było najobfitszym w szczególności dotyczące funkcjonowania ówczesnych podrybnickich wsi. Wydana 100 lat wcześniej praca Franza Idzikowskiego, najstarsza monografia poświęcona dziejom miasta, przytacza kilka wykazów (z wieków XVI–XVIII) dotyczących wsi, lecz nie są to opisy spersonalizowane. Jedynie wypis imienny chłopów z wsi Smolna z 1581 roku stanowi jednostkowy wyjątek²⁵. Już w XX wieku Artur Trunkhardt przytoczył dosłownie materiał zawarty w pracy Idzikowskiego, a Karl-Alexander Hellfaier wykorzystał go tylko częściowo jako tło statystyczne do autorskiego wywodu²⁶. Także najnowsza monografia miasta podjęła problem ludności chłopskiej i wsi w okresie nowożytnym, opierając się na kilku nieprzebadanych źródłach²⁷. Należy podkreślić, że temat wczesnonowożytnych wsi w świetle słabo zbadanych źródeł wymaga wielu dalszych lat pracy, a same księgi metrykalne rybnickiej parafii mogą stanowić doskonałe źródło poznania, chociażby ze względu na kompletny stan zachowania dla ostatnich 380 lat²⁸.

22 BŚK, DZS, sygn. R 866 III, L. Musioł, Parafia..., s. 42–44.

23 Tamże, s. 70–71; B. Kloch, *W Koronie Czeskiej...*, s. 372, 376.

24 F.A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, Bd. 3, Brieg 1784, s. 156–170.

25 *Urbarze dóbr zamkowych Górnego Śląska z lat 1571–1640*, oprac. R. Heck, J. Leszczyński, J. Petráň, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963 [Urbarze śląskie, red. J. Gierowski, t. 3], s. 246–287; F. Idzikowski, *Geschichte der Stadt und ehemaligen Herrschaft Rybnik in Oberschlesien*, Breslau 1861, s. 61–63, 100, 145–146, 192–193 (dodatek nr 5).

26 *Dzieje miasta i dawniejszego państwa rybnickiego na Górnym Śląsku na podstawie wydanej w 1861 r. Kroniki Franciszka Idzikowskiego (Geschichte der Stadt und ehemaligen Herrschaft Rybnik O.-S. unter Verwendung der im Jahre 1861 von Franz Idzikowski erschienenen Chronik)*, oprac. A. Trunkhardt, Rybnik (b.r.), s. 64, 95, 125, 244, 276–277, 309–310; K.A. Hellfaier, *Rybnik in der habsburgischen Zeit von 1526 bis 1740*, [w:] *Chronik von Rybnik O/S*, (b.m.r.), s. 39.

27 Również omawiane tu źródło, lecz w ograniczonym zakresie, zostało wykorzystane w najnowszej monografii Rybnika: B. Kloch, *W Koronie Czeskiej...*, s. 318, 320–322, 352–354.

28 *Księgi metrykalne w Archiwum...*, s. 225–229.

Kolejne lata wykazów opatrzone tytułem *Missalia Parochia Rybniciensis Anno Domini*, uzupełnianym kolejno odpowiednią datą roczną²⁹. Nie licząc lat 1722–1728, gdy zapiski opatrzone nagłówkiem w języku czeskim: *Przigem Taczma a neb Messneho pro A[nn]o*, zapisy prowadzono w języku łacińskim³⁰. Każdy dodawany wykaz rozpoczyna zestawienie dotyczące miasta Rybnika, po czym następowały kolejno poszczególne wioski, zawsze opisywane pełną nazwą, w ogromnej większości przypadków w następującej kolejności: Smolna, Niedobczyce, Niewiadom, Radoszowy, Jejkowice, Chwałęcice, Orzepowice, Ochojec, Golejów, Wielopole, Książenice, Kamień, Przegędza, Ligota, Jankowice, Michałkowice, Chwałowice, Radziejów i Popielów oraz Zebrzydowice. Nazwy własne miejscowości podałem we współczesnej pisowni, niemniej zapisy z poszczególnych lat wykazują pewne różnice. Łatwo to prześledzić na przykładzie osady Orzepowice. W 1685 roku nazwę zapisywano jako *Orzpowice*, potem *Ozypowice* (1717), *Ozypowicze* (1718), *Ozypowicz* (1719), *Ozypowice* (1734), *Ozupowitz* (1736) oraz *Ozypowicze* (1737)³¹. Dominuje – tak w nazwach miejscowości, jak i w opisach płatności – język kancelaryjny czeski używany w księstwach górnośląskich, różne formy zapisów na bazie języka polskiego. Liczne są również zapisy łacińskie. Szczególnie zapisy imion poszczególnych mieszkańców wsi budzą zainteresowanie, na przykład w zestawieniu wsi Przegędza w 1720 roku w jednej kolumnie istnieje zapis imienia Jerzy: dwukrotnie w formie *Jurek* oraz raz jako *Jirzi*³². W Chwałęcicach pod rokiem 1685 funkcjonowały zarazem dwie formy: *Jurek* i *Kuba*³³. Również powtarzające się imiona i nazwiska chłopskie w kolejnych rocznych zestawieniach zapisywano odmiennie, podając ich brzmienie według tego, jak używała ich dana osoba, lub jaką formę zapisu znał sporządzający zestawienie. W jednym zestawieniu – w ramach jednej wsi – napotykamy niemieckie oraz polskie zapisy imienia i nazwiska. W Jankowicach pod rokiem 1686 napotykamy zapis chłopów – *Peter Nawroth* i *Michol Brzezinka*³⁴. Ta kulturowa, w perspektywie zapisu imion i nazwisk, mieszanka stanowiła o złożonej strukturze etnicznej i samoświadomości językowej mieszkańców tutejszych wiosek. Niemniej w perspektywie niespełna 100 lat (2. połowa XVIII wieku) ówczesna mowa czeska i morawska,

29 Sygnatura archiwalna oraz tytuł w wersji łacińskiej lub też w kilku przypadkach w języku czeskim z podaniem konkretnej daty rocznej będzie wykorzystywany w formie przypisów jako odwołanie do źródła w postaci spisu z danego roku, gdyż materiał w postaci zarchiwizowanej jednostki nie ma paginacji.

30 AAK, sygn. 189/579, *Przigem Taczma a neb Messneho pro A[nn]o* (1722–1728). Pozostałe lata opatrywano łacińskim nagłówkiem: *Missalia Parochia Rybniciensis Anno Domini*...

31 AAK, sygn. 189/579, *Missalia Parochia Rybniciensis pro anno* 1685, 1717, 1718, 1719, 1734, 1736, 1737.

32 AAK, sygn. 189/579, *Missalia Parochia Rybniciensis pro anno* 1720.

33 AAK, sygn. 189/579, *Missalia Parochia Rybniciensis pro anno* 1685.

34 AAK, sygn. 189/579, *Missalia Parochia Rybniciensis pro anno* 1686.

według relacji mieszczan rybnickich, nie była już dla nich zrozumiała, choć deklaracja ta miała znamiona aktu politycznego³⁵. Data wystąpienia magistratu do wrocławskiego Generalnego Wikariatu w sprawie usunięcia nauczyciela Czecha i jego pomocnika Morawianina – rok 1762 – rzuca na sprawę inne światło. Okres wojny siedmioletniej (1756–1763), toczony między innymi przeciw habsburskim zakusom odzyskania księstw śląskich, i fakt, że pismo skierowane w sprawie nauczyciela sporządzono w języku niemieckim, powinny wzbudzić u historyków krytyczne podejście do tej jakże politycznej deklaracji czasów wojny z wszelakimi dawnymi powiązaniem z Koroną Czeską³⁶. Budzi to również pewne zastrzeżenia, gdy ma się na uwadze zapisy ksiąg miejskich Rybnika z 2. połowy XVIII wieku, które prócz polskiego i niemieckiego operują językiem kancelaryjnym czeskim stosowanym w księstwie opolsko-raciborskim w XVI–XVII wieku, nieco odbiegającym od ówczesnej polszczyzny³⁷.

Nasze wykazy opłat mesznego, mające charakter uporządkowany, pozwalają stworzyć statystykę liczby chłopów poszczególnych wsi, choć nie wydaje się, by był to rejestr pełny, bowiem w przypadku wsi Jejkowice wzmiankowano także powinności od niewymienionych z imienia 11 zagrodników³⁸. Niemniej, co istotne, opłata mesznego powinna być uiszczana od wszystkich mieszkańców danej wsi³⁹. Być może przywołany zapis dowodzi odstępstw od reguły lub pewnej niekonsekwencji bądź przyjętej zasady w obrębie parafii. Według stanu na rok 1685, będącego punktem wyjścia kolejnych zestawień, przytoczono w rękopisie informacje o 20 wsiach wymienionych z nazwy, niemniej tylko w przypadku 16 uzyskujemy informacje o gospodarzach opłacających daninę. Cztery wsie – wszystkie znane ówczesnie jako dobra rycerskie: Popielów wraz z Radziejowem, Niewiadom oraz Zebrzydowice – są tylko wzmiankowane jako płacące lub też nie. Opłatę wносиła tamtejsza szlachta. Za wyjątkiem Zebrzydowic będzie to stan trwały, a w przypadku Niewiadomia oraz Popielowa i Radziejowa nie pojawią się żadne inne informacje⁴⁰. W Zebrzydowicach anonimowość zostanie zastąpiona zapisami poświadczającymi przekazywanie opłaty od trzyosobowej grupy tamtejszych gospodarzy.

35 Ludwik Musioł dość jednoznacznie podszedł do tego problemu, uznając ludność Rybnika za bezsprzecznie polską: BŚK, DZS, sygn. R 866 III, L. Musioł, Parafia..., s. 78.

36 Bogusław Czechowicz zwrócił uwagę na rozmywanie w epoce pruskiej jakichkolwiek dawnych powiązań śląsko-czeskich, co w jakiś sposób koresponduje z polityką pruską, zwalczającą wszelkie prohabsburskie postawy: B. Czechowicz, *Czeska historia Śląska versus śląska historia Czech*, [w:] *Czeska historia Śląska. Ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i księstwa oleśnickiego*, red. W. Mrozowicz, Wrocław – Oleśnica 2017, s. 165.

37 APK, Oddział w Raciborzu, zespół 119, Królewski Sąd Obwodowy w Rybniku, sygn. robocza AS-R-237, *Ingrossations-Buch der Stadt Rybnik (1774–1800)*, Bd. I.

38 Informacja o zagrodnikach pojawia się stosunkowo późno, bo dopiero w wykazie z 1737 r.: AAK, sygn. 189/579, *Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1737*.

39 J. Mandziuk, *Historia...*, s. 188.

40 AAK, sygn. 189/579, *Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1685*.

Tabela 1. Wykaz wsi i liczba chłopskich gospodarstw rybnickiej parafii płacących meszne w latach 1685, 1720, 1737

Miejscowość	Liczba chłopów płacących meszne w 1685 r.	Liczba chłopów płacących meszne w 1720 r.	Liczba chłopów płacących meszne w 1737 r.
Smolna	11	11	12
Niedobczyce	20	19	22
Radoszowy	4	4	4
Jejkowice	10	11	13
Chwałęcice	16	16	19
Orzepowice	13	11	14
Ochojec	4	5	5
Golejów	7	8	8
Wielopole	4	5	5
Książenice	11	11	15
Kamień	8	5	5
Przegędza	10	8	9
Ligota	14	12	18
Jankowice	7	8	10
Michałkowice	10	6	6
Chwałowice	3	5	10
Zebrzydowice	-	3	3

Źródło: AAK, Parafia MB Bolesnej w Rybniku, sygn. 168/579, Meszne (1685–1737)

Wstępna analiza danych zawartych w tabeli 1 pozwala zwrócić uwagę na kilka szczegółów. Znaczne rozpiętości dotyczą liczby uiszczających daninę. Można założyć – korzystając z innych informacji, między innymi późniejszego o około 40 lat Katastru Karolińskiego⁴¹, że są one odzwierciedleniem kondycji prawno-gospodarczej osad: ich wielkości, zamożności, liczby chłopskich gospodarstw siodłanych. Wsie mające powyżej dziesięciu płatników daniny, za wyjątkiem Ligoty, nie były majątkami rycerskimi. Niedobczyce, Orzepowice i Smolna były częścią majątku rybnickiego państwa – zamku, natomiast druga co do liczby płatników – Chwałęcice, należała do opactwa cysterskiego w Rudach. W konfrontacji z późniejszymi wykazami można wysnuć kolejne przypuszczenia. Wybrany wykaz z 1720 roku, a zatem sporządzony 35 lat po pierwszym, nie odbiega odeń bardzo pod względem prezentowanych danych (tabela 1)⁴².

W wykazie za 1720 rok funkcjonują Zebrzydowice, w których meszne płaciło trzech gospodarzy. Pozostałe 16 wiosek wykazało tak tendencje zwykłe,

41 Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Zespół 164, Kataster Karoliński, sygn. 135, 138, 139.

42 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1720.

jak i spadek liczby uiszczających meszne. Na ogół różnice są nieznaczne, rzędu jednego-dwóch chłopów, tylko w przypadku Michałkowic wykazano aż o czterech kmieci mniej. Mając na uwadze znaczny przedział czasowy, nie nastąpiły zbyt radykalne zmiany. W wykazie sporządzonym 17 lat później (w 1737 roku) sytuacja kształtowała się korzystniej⁴³. W porównaniu do poprzedniego wykazu, który zaprezentowano, widać, że nie mamy do czynienia z tendencją do zmniejszania się liczby gospodarzy, lecz utrzymaniem jej na dotychczasowym poziomie lub też wyraźnym wzrostem. Szczególnie zwracają uwagę wsie Ligota i Chwałowice: w pierwszej wzrost o 50% uiszczających daninę, zaś w przypadku Chwałowic aż o 100%. Podobnie Książenice zanotowały większy wzrost niż pozostałe siedem wsi. Wspomniane trzy wsie łączy przynależność do majątku rybnickiego, który notuje tu największy wzrost. W pewnej stagnacji były dobra rycerskie. W przypadku Ligoty i Chwałowic zachodzi jeszcze jedna istotna okoliczność. Ta pierwsza została wykupiona w 1724 roku z rąk szlachty przez hrabiego Karola Gabriela Węgierskiego, pana na majątku rybnickim (tzw. państwo rybnickie), podobnie Chwałowice, kupione wcześniej, bo w 1716 roku, i jak można zauważyć, były to pozytywne efekty komasacji dóbr w rękę jednego pana⁴⁴. Należy w tym miejscu podkreślić, że hrabia Węgierski, będąc świadom słabości gospodarczej swojego majątku, podejmował zintensyfikowane działania celem zagospodarowania i zasiedlenia nowych gospodarstw, dążył także do uporządkowania wszelakich spraw związanych z dochodami i powinnościami dotyczącymi życia jego poddanych⁴⁵.

Dostrzegalne zmiany w zestawieniach zachodziły praktycznie co rok. Czy oznaczały śmierć danego chłopą, tego źródło nie precyzuje. Wsparciem w głębszej analizie społeczności posłużyć mogą księgi metrykalne rybnickiej parafii: dobrze zachowane, znajdujące się w zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach⁴⁶. Co bardzo rzutuje na obraz funkcjonowania poszczególnych osad, to obecność w wykazach licznych nazw pól, gospodarstw czy większych połąci, które nosiły swoje, na ogół oryginalne, nazwy. Zapewne część to nazwy topograficzne, lecz kilka doskonale wpisuje się w nazewnictwo gospodarstw, które tworzone od nazwiska dawnego właściciela. W latach 1685–1687 w ramach wykazu wioski Ligota wymieniano chłopą Urbana nazwiskiem *Morawiec* (*Morawietz*⁴⁷). Trzydzieści siedem lat później pojawia się zapis o gospodarzu zwanym *Thomek Vitek*, który płacił z działki zwanej:

43 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1737.

44 B. Kloch, *W Koronie Czeskiej ...*, s. 335.

45 Konflikt z burmistrzem rybnickim i rewizja starych przywilejów miejskich dowodzą polityki porządkowania publiczno-prawnego statusu mieszkańców *państwa rybnickiego*, por. F. Idzikowski, *Geschichte...*, s. 126–128.

46 *Księgi metrykalne w Archiwum...*, s. 225.

47 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1685, 1687.

z *Morawczeho*⁴⁸. Zatem pozostał po rodzinie Morawców ślad w postaci nazewnictwa owej parceli od ich nazwiska. Pod względem nazewnictwa gruntów, gospodarstw wyróżniało się kilka wsi, wspomniana Ligota, a także Chwałowice oraz Orzepowice. Tu kolejny ciekawy ślad przemian. W 1717 roku na pustkach wsi Orzepowice gospodarzył *Michał Kuczera*, wzmiankowany jeszcze w 1719, a rok później wymieniono już *Thomka Kuczere* także siedzącego na pustkach⁴⁹. Rok później kolejny zapis wymienia tego samego gospodarza, lecz określenie jego gruntu jako „pustki” zniknęło z wykazu. Niemniej pojawia się ono ponownie w następnym roku (1722). Natomiast w 1723 roku zapis już nie wymienia Tomka Kuczery, lecz *Melchera* (Melchiora) *Sereni*, który gospodarzył, jak zapisał sporządzający opis, *na Kuczerowem*. Ten sam Melchior *Sereni* jeszcze dekadę później będzie pisany z *Kuczerowskiego*⁵⁰. Szczególnie zwracają uwagę Chwałowice. Już opis z 1685 roku, w przeciwieństwie do opisów pozostałych wsi (z wyjątkiem pojedynczych zapisów), wskazuje, że opisując powiności dóbr rycerskich Chwałowice wobec rybnickiego kościoła parafialnego, używano wyraźnie mającej swoje uzasadnienie formy zapisu z *role*. Stąd też w 1687 roku, prócz wzmiankowania zaledwie kilku gospodarzy, wymieniono: [...] *Dziesiątek z role Kotyrbowey*, [...] *z role Owczarczyka*, *z role Dawidowey*, *z role Adama Mańki*, *z role Rudkowskey*, *z role Walasskowey*, *z role Szczecinowey*. Większość tych nazw zachowała się pół wieku później; funkcjonowały też zapisy w formie łacińskiej: *ex agro Kotyrbowskey*, *ex agro Owczarczykowskey*, *ex agro Szczecinowskey*⁵¹.

Trwałość określania działek czy gospodarstw starymi nazwami wydaje się być tu zjawiskiem powszechnym, dostrzec można pewne etapy ich egzystencji w zbiorowej pamięci mieszkańców także innych wsi. Określenie „pustki” jest w tym źródle stosowane wyjątkowo. Najstarsze wykazy pochodzące jeszcze z XVII wieku w trzech kolejnych latach informują tylko o jednym opustoszałym gospodarstwie we wsi Książenice (*Pustki Matlochowskie*)⁵². Nazwy „pustki”, określające stan dawny lub z czasów wykonania zapisu, opatrywane są jeszcze drugim członem, będącym zakodowanym zapisem nazwiska dawnych użytkowników lub też własną nazwą dzierżawczą. Pojawiają się również obszary wsi, które z dawnych czasów były niezagospodarowane. Pierwsze pięć lat pomiędzy 1716 a 1720 rokiem, po ponad 25-letniej przerwie, z której brak danych, ujawniają już znacznie więcej takich pustek. Ponownie umieszczono tego rodzaju zapis w przypadku wsi Książenice, lecz tym razem były

48 AAK, sygn. 189/579, Przigem Taczma a neb Messneho pro A[nn]o 1722.

49 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1717, 1719.

50 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1720, 1733, Przigem Taczma a neb Messneho pro A[nn]o 1722, 1723.

51 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1685, 1687.

52 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1685, 1687.

to już dwie nazwy – *Pustki Niesporkowskie* i *Pustki Placzkowe*, co będzie się powtarzać w zapisach z kolejnych lat; połowę tych gruntów od jakiegoś czasu użytkował *Sobek Smieja*⁵³. Wyjaśnienie nazwy *Pustki Placzkowe* zdaje się być bardzo proste. Wykazy z lat 1685–1687 zawierają informację o gospodarzu Janie *Placzek*. Najpewniej od jego nazwiska rozpoczęto określać grunty opuszczone – może w konsekwencji wymarcia rodziny⁵⁴. Nazwa ta zachowała się długo. Jeszcze w 1724 roku zapisano: *Pustki Placzkowskie, których połowę dzierży Sobek Smieja*, ale już w latach 1733–1735 napisano o kolejnym posiadaczu tego gruntu: *Paulus Piecha z Placzykowskiego*⁵⁵. W ostatnich dwóch wykazach pozostałe książeńickie pustki dzierżyło trzech chłopów: *Johannes Dragon*, *Jacobus Piecha* i *Mathaus Wallach*⁵⁶. W 1717 roku ujawniają się jeszcze w Niedobczycach *Pustki Kreyczowskie*. I tu w wykazach starszych o 30 lat napotykamy gospodarza, którym był *Lukass Krayczek* (lub w kolejnych zapisach *Krayczok*). W roku 1717 i latach następnych nie spotykamy w tej wsi wspomnianego nazwiska, zatem ślad po nim zachował się tylko w nazwie lokalnej⁵⁷. Sumując problem pustek, dotykał on zaledwie kilku wsi, przynajmniej w zakresie ich obecności w opisanym materiale źródłowym. I tylko dla wspólnoty wiejskiej Książenic zjawisko to miało charakter trwały, bo pojawiało się praktycznie w całym okresie pomiędzy 1685 a 1738 rokiem.

Missalia rybnickie są również dobrym materiałem źródłowym informującym o pełnionych urzędach, a nawet zajęciach zawodowych poszczególnych osób. Urząd sołtysa, stojącego na czele wspólnoty wiejskiej, wydaje się być dość trywialnym zagadnieniem, choć w skali wczesnonowożytnej trudnym do uchwycenia w wielu niewielkich wspólnotach wiejskich. Również to źródło nie daje w miarę zadowalającego obrazu społeczności wsi. Nawet odpowiedź na najprostsze pytanie, kto sprawował władzę sołtysów, nie jest łatwa. W wielu przypadkach sołtysia działka wraz z władzą stanowienia sołtysa musiała być w rękę właścicieli wsi, ale w innych sprawa nie jest taka jasna. Najstarsze zestawianie, powstałe pomiędzy 1685 a 1689 rokiem (te ostatnie w stanie szczytkowym), podaje funkcję sołtysa tylko w przypadku kilku wsi, co w zasadzie powtarza się w kolejnych latach. Nazwiska lub nazwiska i imiona opatrzone dopiskiem *foyt* lub *foit*. W przypadku kilku postaci na bazie tego źródła możemy przypuszczać, że pełnił funkcję sołtysa lub dawniej on sam lub przodek był sołtysiem, bo nierzadkie są już wówczas przypadki, że przydomek *Foyt* lub

53 AAK, sygn. 189/579, *Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1716, 1717, 178, 1719, 1720*.

54 AAK, sygn. 189/579, *Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1685, 1687*.

55 AAK, sygn. 189/579, *Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1685, 1687, 1716, 1733, 1735*, sygn. 189/579. *Przigem Taczma a neb Messneho pro A[nn]o 1724*.

56 AAK, sygn. 189/579, *Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1737, 1738*.

57 AAK, sygn. 189/579, *Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1685, 1687, 1717*.

Foytzik przechodzi w chłopskie nazwisko⁵⁸. Ochojec jest tu przykładem wyjątkowym, jeśli idzie o precyzję określenia statusu sołtysa. Dokument księcia raciborskiego Walentyna Garbatego stwierdza istnienie wolnego sołectwa w tej niewielkiej śródlądowej osadzie. 15 lutego 1512 roku zostało ono potwierdzone Szymkowi Grzywanowi, a dyplom określał również wszelkie powinności sołtysa⁵⁹. Zapewne nie był to pierwszy przywilej dla sołtysa z Ochojca, co potwierdza sam dokument. Znamy jeszcze kolejne, tym razem cesarskie potwierdzenie dyplomu książęcego wystawione w imieniu Ferdynanda II Habsburga w październiku 1627 roku⁶⁰. Na tej podstawie można wnioskować, że rodzina Kuczerów wykupiła sołectwo w Ochojcu na jakiś czas przed 1685 rokiem lub je odziedziczyła. Można przyjąć, że nowy właściciel, Szymon Piątek, spoza kręgu dziedziców linii męskiej rodziny Kuczerów, pojawił się na przełomie lat 1732 i 1733 (tabele 2 i 3).

Tabela 2. Sołtysi wymienieni w zestawieniach mesznego w latach 1685–1689

Lp.	Miejscowość	Lata	Sołtys
1.	Smolna	1685	Jan Kuczera
2.	Niedobczyce	1685, 1686, 1687, 1689	Jan Ssysok
3.	Orzepowice	1685, 1686, 1687	Sobek Foyt (?)
4.	Ochojec	1685, 1686, 1687	Maciej Kuczera
5.	Książenice	1685, 1686, 1687	Jakub Ficek
6.	Jejkowice	1685, 1686, 1687	Jan Foyt (?)

Źródło: AArch. Kat., Parafia MB Bolesnej w Rybniku, sygn. 168/579, Meszne (1685–1737)

Tabela 3. Sołtysi wymienieni w zestawieniach mesznego w latach 1716–1738

Lp.	Miejscowość	Lata	Sołtys
1.	Chwałowice	1716, 1717, 1718, 1719, 1720, 1721–1725, 1727, 17331–1732	Maciej Scholtys (?)
2.	Golejów	1732	Jakub Spiwok (Spiewok)
3.	Jejkowice	1716, 1717, 1718, 1719–1723 1724–1738	Maciej Skupin Foyt (?) – potw. Od 1719 roku Błażej Skupien

58 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1685, 1686, 1687, 1689. Por. w kwestii nazwisk omówienie ksiąg sądowych z Chorzowa i Dębu z XVI – pocz. XIX, [w:] *Księgi sądowe wiejskie z Chorzowa i Dębu z lat 1534–1804*, oprac. Z. Jedynak, A. Sośnierz, Chorzów 2015 [Monografie i Materiały MGPE, t. 4], s. 13.

59 A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Sohrau in Oberschlesien. Aus Urkunden und amtlichen Actenstücken bearbeitet*, Sohrau 1888, s. 65–66; J. Sperka, *Do 1532 roku*, [w:] *Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*, t. 1, s. 181.

60 B. Kloch, *W Koronie Czeskiej...*, s. 240.

4.	Książenice	1717, 1718, 1719, 1720, 1721, 1722–1725 1726–1738	Maciej Ficek Foit (?) – potw. 1722 roku Walenty (Valek) Cichy foÿt
5.	Michałkowice	1719–1728, 1729, 1731–1732	Walenty Schula Mateusz Schula „z foytowego”
6.	Niedobczyce	1716, 1717, 1718, 1719, 1720 1721, 1722 1723–1728 1729–1738	Szymon Smolka Jerzy Smolka Błażej Wallach Jerzy Skupin (Skupien)
7.	Ochojec	do 1715 roku (?) 1716–1732 1733	Maciej Kuczera Wawrzyniec Kuczera Szymon Piątek
8.	Orzepowice	1716, 1717, 1718, 1719, 1720, 173–1738	Mateusz Skupien (Skupin)
9.	Przegędza	1716, 1717, 1718, 1719, 1720	Tomasz Piątek (Piatek)
10.	Smolna	1732	Błażej Wallach

Źródło: AAK, Parafia MB Bolesnej w Rybniku, sygn. 168/579, Meszne (1685–1737)

Pojawiają się też nowe profesje, nieznane tu wcześniej. Pomiędzy 1717 a 1718 rokiem w spisie odnoszącym się do wsi Orzepowice zaszła dość istotna zmiana, która będzie mieć swoje znaczenie w kolejnych latach. Zapis umieszczony na końcu sekwencji poświęconej Orzepowicom nadmienia *Statek skowronkowski kuznicy dzerzq*. Zapis z niewielkimi zmianami w pisowni powtarzany jest do 1723 roku. W 1724 roku został rozbudowany o jeden element: *Pustki Magnusowskie aneb Skowronkowske kuzniczy dzirzy*. Dwa lata później (1726) identyczny zapis wzbogacono o nazwiska dwóch kuźników, a byli nimi niejaki *Galwas* i *Serwet*. W następnym pojawiła się ponownie taka sama informacja⁶¹. W 1729 roku dowiadujemy się, iż *Galwas* dzierżący grunt nazwany *Skowronkowskim* miał najpewniej na imię Walenty. Pod tym rokiem pojawia się istotniejsza informacja. Zapisano: *Ex fundo Sadlowskiano iuxta specificationem d.d. Schloss Rybnig d. 29 ty may 1729 debet duae Antonig Galwas ex Ferricudina*. Spis za lata 1731–1732 notuje *Georgius Galwas cum alys Fabris skowronkowsigo*, natomiast odrębny wykaz mesznego za rok 1732 nadmienia osadę nazwaną *Kuznica*. Mieszkało tutaj czterech kuźników. Byli to: Antoni, Jerzy i Sylwester Galwas oraz Szymon Dziewior. W następnym roku *Kuznica* i jej mieszkańcy pojawiają się ponownie. Niemniej w kolejnych latach (1734–1738) powrócono do zapisu w ramach opisu powinności mieszkańców wsi Orzepowice. W zapisie pojawiał się reprezentant małej kuźniczej społeczności Jerzy Galwas i informacja o zaj-

61 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1717, 1719, 1720, 1721; AAK, sygn. 189/579, Przigeim Taczma a neb Messneho pro A[nn]o 1722, 1723, 1724, 1726, 1727.

mowanym gruncie, nadal nazywanym *Skowronkowskim*⁶². Jak można uznać za R. Sękowskim, osoba Jerzego Galwasa reprezentowała w ramach wspólnoty kilkusobowe przedsiębiorstwo kuźnicze⁶³.

Ten dłuższy wywód źródłowy pozwala uzmysłowić sobie, jak niepozorne i dość skromne źródła przynoszą nieoczekiwane nowe i ważne informacje o historii kuźnictwa, które rozwijało się tu prężnie w XIX wieku⁶⁴. Na obecnym etapie badawczym można postawić tezę, że około roku 1718 pusty grunt we wsi Orzepowice wydzierżawili kuźnicy. Było ich zapewne dwóch. Po kolejnej dekadzie istniała tu już niewielka kuźnica. Profesja grupy czterech kuźników pozwoliła temu obszarowi wsi nadać odrębną nazwę, która, jak wspomniano, zaistniała już w latach 1731–1732. Choć nie zaistniała jako trwale odrębna osada, była zwiastunem przemian, jakie nadciągały i które doprowadziły do powstania odrębnej osady Kuźnia, współcześnie (XX wiek) znanej jako Rybnicka Kuźnia⁶⁵. Rodzina Galwasów – zapewne Antoni i Jerzy – może uchodzić za protoplastów hutniczej społeczności, tej gałęzi produkcji na tym terenie i założycieli pierwocin nowej osady. Niewątpliwie informacje te stanowią swoiste *novum*, nieznanne szerzej badaniom nad pierwocinami hutnictwa żelaza na Górnym Śląsku, i w zasadzie będą podlegać bardziej szczegółowej analizie i opracowaniu. Jest to tym bardziej uzasadnione, że już w latach 1685–1687 do powinności z tytułu mesznego zobowiązywano *Gawła Kuznika*⁶⁶. O ile jego nazwisko nawiązuje do profesji, jaką mogła parać się jego rodzina, może istnieje nic powiązań z początkami kuźnictwa na gruncie wsi Orzepowice już w XVII wieku i ma związek z działaniami podjętymi w latach 1601–1610 przez Władysława Popela Młodszego z Lobkowic, ówczesnego pana na Rybniku⁶⁷. Źródło niewątpliwie nie wyznacza początków hutnictwa w obrębie granic gruntów wsi Orzepowice, niemniej przytacza najwcześniejsze znane obecnie informacje o tamtejszych kuźnikach, wyprzedzające zapiski z 1740 roku, na które blisko pół wieku temu powoływał się Ludwik Musioł⁶⁸.

Wątek hutniczy nie jest jedynym, który daje się uchwycić dzięki wykazom mesznego. Funkcjonowanie licznych cieków wodnych przekładało się

62 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1729, 1731–1732, 1734, 1735, 1736, 1737, 1738.

63 R. Sękowski, *Stosunki społeczne na wsiach księstw...*, s. 55.

64 A. Frużyński, *Historia hutnictwa żelaza w Rybniku do 1945 roku*, [w:] *Historia gospodarcza Rybnika i powiatu rybnickiego w XIX i XX wieku*, red. D. Keller, Rybnik 2010 [Zeszyty Rybnickie: Konferencje, z. 9], s. 9–56; A. Frużyński, *Przemysł, rolnictwo, rzemiosło*, [w:] *Rybnik...*, t. 2, s. 61–62.

65 F. Triest, *Topographisches Handbuch von Oberschlesien, 2. Teilband*, wyd. 2, Sigmaringen 1984 [Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Oberschlesiens, t. 1], s. 752–753.

66 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1685, 1686, 1687.

67 A. Frużyński, *Historia hutnictwa żelaza...*, s. 12.

68 BŚK, DZS, sygn. R 866 III, L. Musioł, Parafia... (dodatek: Z dziejów Rybnickiej Kuźni), s. 2–3.

na kwestię istnienia młynów i urządzeń technicznych napędzanych siłą koła wodnego. Na ogół mamy do czynienia z młynami jako takimi. Pierwszy młynarz wzmiankowany jest już pod 1685 rokiem w Radoszowach jako *Młynarz na Kalusowskiem*⁶⁹. Kolejny zapis odnosi się do młynarza we wsi Kamień. Pod 1716 rokiem w Jejkowicach mieszkał Jan Gzel, *Młynarz z Mlynczysk*, a już w 1718 roku miast młynarza jejkowickiego Jana Gzela wymieniono w wykazie Mateusza – *Matuśa Gzel z Mlinczisk*. Na tym etapie badań można wstępnie postawić tezę, że był to bliski krewny Jana, może nawet syn. Być może informacja ta dokumentuje kres życia starego młynarza. Również pod 1716 rokiem we wspomnianych już Radoszowach na tzw. *Bobrowem* gospodarzył młynarz nieznanym z imienia oraz nazwiska⁷⁰. Z kolei anonimowo także figurował zapis o młynarzu na Paruszowcu (*Młynarz Parussowski*), który dopiero w 1732 roku będzie wzmiankowany imiennie jako *Paulus Gzel molitor Parusoviensis*⁷¹. Nie były to jedyne zapiski o tutejszych młynach. W wykazie za rok 1729 w przypadku Chwałowic informowano o funkcjonowaniu trzech młynów wodnych zwanych: *Walny, Podzamkowy i Rudny*⁷². W latach 1732–1734 w Michałkowicach wzmiankowano najpewniej tamtejszego młynarza znanego jako *Mathias Schula z Mlynka*. Wśród ówczesnych dzierżawców młynów pojawiała się także informacja o bliżej nieznanym młynarce w Kamieniu (*Molitorisa Drzezlina*)⁷³.

Jako uzupełnienie tych najstarszych wykazów niech posłużą kolejne wzmianki. Zachowały się zapisy z lat 1685–1688 o kowalu ze wsi Niedobczyce, o brzmieniu: *Kowol Ssopa*⁷⁴. Wspomniany kowal niedobczycki nie pojawia się w późniejszych zestawieniach i, co ciekawe, zupełnie pomija się już profesję kowalską na terenie wsi Niedobczyce. Wykazy począwszy od roku 1716 zawierają nieco więcej informacji o profesjach mieszkańców wsi rybnickiej parafii. I oto w Golejowie spotykamy Macieja zwanego *starym kaczmarzem*. Pod 1716 rokiem w Chwałęcicach karczmarzem był *Maciey Wadula*. Natomiast już w 1717 roku wśród trzech gospodarzy w Zebrzydowicach wzmiankowano *Andrysa starego kaczmarza*⁷⁵. Z czasem zmiany nastąpiły też w karczmie chwałęcickiej. Do co najmniej 1729 roku była prowadzona jeszcze przez Macieja Wadulę. Natomiast w spisie za lata 1731–1732 wzmiankowano *Franca kaczmarza*. W tym samym czasie w Golejowie obok dotychczasowego karczmarza Macieja

69 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1685.

70 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1716, 1717, 1718.

71 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1719, 1720, 1732.

72 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1729; Według XVII- i XVIII-wiecznych zapisek wzmiankowany jest w Chwałowicach młyn, a w granicach sąsiedniego popielowskiego majątku trzy młyny, por. B. Kloch, *W Koronie Czeskiej...*, s. 334, 351.

73 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1729, 1731, 1732, 1733, 1734.

74 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1686, 1717, 1719, 1720.

75 AAK, sygn. 189/579, Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1716, 1717, 1718.

pojawił się nowy, *Thomas Tkaczyk*. Zasadnicze pytanie brzmi, czy oznaczało to istnienie dwóch odrębnych tabern? Prócz śladów istnienia karczm w Golejowie i Chwałęcicach pod rokiem 1732 pojawia się *Blazek kaczmarz ligocki*⁷⁶. Wskazane wyrywkowe, co nie da się ukryć, informacje tworzą pewien obraz ówczesnych urzędzeń gospodarczych oraz ludzi nimi zawiadujących.

Missalia parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Rybniku stanowią doskonale źródło poznania realiów życia i przemian w społeczności miasta, a przede wszystkim w interesującej nas przestrzeni kilkunastu wiosek. Analiza materiału w zestawieniu z dość wąskim przedziałem czasowym innych źródeł, w tym Katastru Karolińskiego, a nade wszystko w zestawieniu z zapiskami ksiąg metrykalnych być może pozwoli wręcz stworzyć modelowy wzór biogramów chłopskich sięgających przełomu XVII i XVIII wieku. Analiza zmian na gospodarstwach, pojawiania się ludzi nowych, wywodzących się spoza danej wspólnoty pozwoli przyrzeć się aspektowi żywotności wspólnot wiejskich i przemian następujących w tej materii w przedziale okresu co najmniej półwiecza.

76 AAK, sygn. 189/579, *Missalia Parochia Rybniciensis pro anno 1729, 1731, 1732*.

ANEKS

Zestawienia imion i nazwisk chłopów (i gruntów-gospodarstw) z wiosek należących do rybnickiej parafii w 1720 roku w świetle wykazu Missalia Rybnicensis (1685–1738)

Smolna

1. Jurek Zimon
2. Blazej Walach
3. Matuss Zimon
4. Grzegorz Adamow
5. Jakub Lipa et Cieślik
6. Wawrzin Liśka
7. Maciej Tutla
8. Bartek Moczydlany
9. Szczepan Kuczera
10. Casprzikowa
11. Marcelli Smieja
12. Spaczykowska i Sciernicka
rola

Niedobczyce

1. Maciej Smiczich
2. Wawrzin Adamczik
3. Maciej Maciosczek
4. Thomek Jona
5. Jan Ficek
6. Joan Brachmanski
7. Marcin Caplorek
8. Joan Elliaś
9. Jirzi Skupień
10. Pawel Mika
11. Martin Ochoysky
12. Simon Smolka foit
13. Thomek Tkoczik
14. Szemek Wycisk
15. Jakub Alexander
16. Matuś Passenda
17. Melcher Brzezinka
18. Valek Rudny

19. Wawrzin Wycisk
20. Pustki Kreczowskie Joan
Herman

Niewiadom

Brak informacji

Radoszowy

1. Jan Golyss
2. Pawel Opolka
3. Marcin Bierek
4. Na Bekalowem
5. Młynarz na Bobrowem
6. Tomek Smolka pod pań-
stwem rybnickim

Jejkowice

1. Matuś Skupin foit
2. Matuś Schula
3. Blazey Wypendowsky
4. Jurek Malina
5. Urban Madla
6. Joseph Czernecki
7. Thomek Pankalia
8. Marcerlli Tutla
9. Jacub Malina
10. Mathuss Gzel z Mlenczisk
11. Joseph Malina

Chwałęcice

1. Matuś Węglorz
2. Marcin Fraus
3. Pawel Bochenek
4. Girzi Jarosch

5. Girzi Grzegorzek
6. Grzegorz Cieśliak
7. Marcin Zila
8. Grzegorz Myrcha albo Fraus
9. Waclaw Banaś
10. Jarek Liśka
11. Franek Wieczorek
12. Joan Kulik
13. Matuś Schendzielarz
14. Adam Kowal

Chwałęcice (dzierżawcy)

1. Girzi Grzegorzek
2. Franek Wieczorek
3. Grzegorz Ciesliak
4. Barnard Wadula
5. Maciej Kaczmarz

Orzepowice

1. Andrzej Miklasa
2. Matuś Skupień foit
3. Maciej Schalia
4. Pustki Sadkowskie
5. Joan Kuznik
6. Thomek Kuczera pustki
7. Kristoff Miklasa
8. Jirzi Kudlaczek
9. Joan Miklasa
10. Na Magudowskim statku Jan Kuczera
11. Na Gwozdziowskim Serania et Vitek
12. Statek Skowronkowski kuznicy dzierżą

Ochojec

1. Wawrzin Kuczera foit
2. Marcin Suliga
3. Maciej Hadamow
4. Grzegorz Suliga
5. Simon Malek

Golejów

1. Jacub Golik
2. Joseph Golik
3. Jakub Kaczmarzik
4. Jirzi Bednarz
5. Szemek Polak
6. Witek Golik
7. Maciej Staery Kaczmarz
8. Grześ Straßryba

Wielopole

1. Philip Caprol
2. Joan Przelejeś
3. Michaël Kuczera
4. Bartek Skrzypiec
5. Jurek Przelejeś

Książenice

1. Semek Jarek
2. Joan Piecha
3. Jurek Bober
4. Maciej Walach
5. Maciej foit
6. Szemek Stronck
7. Jakub Piecha
8. Jakub Jurek
9. Jakub Miklasa
10. Matuś Walach
11. Pustki Niesporkowskie
12. Pustki Placzkowskie, których połowę dzierży Sobek Smieja

Kamień

1. Wawrzin Śladkow
2. Joseph Bobrzik
3. Maciej Bobrzik
4. Marcin Bobrzik (dzierżył połowę gruntu) zwany Woykrowski
5. Janek Wiejaczek (dzierżył połowę gruntu) zwany Urbanowski

Przegędza

1. Jurek Zniśczoł
2. Urban Smiczoch
3. Urban Lazar
4. Grzegorz Piecha
5. Jurek Passek
6. Jirzi Szczcina
7. Thomek Piątek foit
8. Simon Piątek
9. Marek Zniszczoł

Ligota

1. Marcin Piskula
2. Michael Schendzielarz
3. Joan Polak
4. Michal Passek (?)
5. Carel Lelek
6. Thomek Vitek
7. Pawel Wolanik
8. Jakub Opieka
9. Jakub Zimoń
10. Jakub Zimonczik (Konieczny)
11. Andrzej Piskula (Strabwski?)
12. Jurek Kaczmarzik
13. Smozonkowski
14. Pustki Siedmiorackie
15. Młynarz Parussowski
16. Pustki Sambowskie

Jankowice

1. Pawel Marek
2. Jakub Miklas

3. Thomek Liśka
4. Joan Schula
5. Jirzi Rojek
6. Jarek Spiwok
7. Bartek Hermanczik (?)
8. Joan Schula na Brzezinkon

Michałkowice

1. Valek Schula foit
2. Wawrzyn Schula
3. Blazek Rojek
4. Valek Kowalik
5. Martin Kowal
6. Thomek Schula

Chwałowice

1. Maciey Scholtis
2. Bartek Owczarz
3. Tomek Karwat
4. Marcellik
5. Urbaczka

Radziejów i Popielów

Brak informacji

Zebrzydowice

1. Jarek Marek
2. Blazek
3. Andrzej Gzel

ŹRÓDŁA I LITERATURA

Źródła archiwalne

- Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: Parafia MB Bolesnej w Rybniku, sygn. 168/579, Meszne (1685–1737).
- Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Raciborzu: Zespół 119, Królewski Sąd Obwodowy w Rybniku, sygn. robocza AS-R-237: Ingrossations-Buch der Stadt Rybnik (1774–1800), Bd. I.
- Archiwum Państwowe we Wrocławiu: Zespół 164, Kataster Karoliński, sygn. 135, 138, 139.
- Biblioteka Śląska w Katowicach, Dział Zbiorów Specjalnych: : L. Musioł, Parafia Matki Boskiej Bolesnej w Rybniku. Monografia historyczna, [mps], sygn. R 866 III.
- Muzeum w Rybniku, Dział Historii i Kultury Regionu: Nachweisung der vorgefundene fundationen aus dem lande und in der Städten im Ratiborer Kreise anno 1804, sygn. MRy/H/ 1155.

Źródła publikowane i opracowania

- Bimler-Mackiewicz E., *Rybnik. Znaki samorządnych dzielnic*, Rybnik 2006 [Zeszyty Rybnickie: Monografie, z. 3].
- Chronik von Rybnik O/S*, [b.m.r.].
- Czeska historia Śląska. Ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i księstwa oleśnickiego*, red. W. Mrozowicz, Wrocław – Oleśnica 2017.
- Dola K., *Dzieje Kościoła na Śląsku, cz. 1: Średniowiecze*, Opole 1996 [Z dziejów kultury chrześcijańskiej na Śląsku, t. 9].
- Dzieje miasta i dawniejszego państwa rybnickiego na Górnym Śląsku na podstawie wydanej w 1861 r. Kroniki Franciszka Idzikowskiego (Geschichte der Stadt und ehemaligen Herrschaft Rybnik O.-S. unter Verwendung der im Jahre 1861 von Franz Idzikowski erschienenen Chronik)*, oprac. A. Trunkhardt, Rybnik (b.r.).
- Historia gospodarcza Rybnika i powiatu rybnickiego w XIX i XX wieku*, red. D. Keller, Rybnik 2010 [Zeszyty Rybnickie: Konferencje, z. 9].
- Horwat J., *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego do połowy XIV wieku*, Gliwice 1996.
- Idzikowski F., *Geschichte der Stadt und ehemaligen Herrschaft Rybnik in Oberschlesien*, Breslau 1861.
- Kloch B., *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*, Rybnik 2002.
- Kloch B., *Od wioski Łony do ulicy Łony. Przyczynek do badań nad nowożytnym osadnictwem Rybnika*, [w:] *Wieś miniona, lecz obecna. Ślady dawnych wsi i ich badania*, red. P. Nocuń, A. Przybyła-Dunin, K. Fokt, Chorzów 2018 [Monografie i Materiały MGPE, t. 13], s. 105–116.
- Księgi metrykalne w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach. Przewodnik po zespole*, oprac. H. Dudała, W. Schäffer, Katowice 2013 [Źródła do dziejów Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku, nr 3].
- Księgi sądowe wiejskie z Chorzowa i Dębu z lat 1534–1804*, oprac. Z. Jedynek, A. Sośnierz, Chorzów 2015 [Monografie i Materiały MGPE, t. 4].
- Kwak J., *Miasta księstwa opolsko-raciborskiego w XVI–XVIII wieku*, Opole 1977.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku, t. 1: Średniowiecze, cz. 2: 1302–1417*, Warszawa 2004.
- Maroń F., *Rozwój sieci parafialnej w diecezji katowickiej do końca XV wieku*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1969, t. 2, s. 101–167.
- Nowack A., *Historia parafii wiejskich Archiprezbiteratu Żory na Górnym Śląsku* [tłumaczenie z j. niemieckiego], Opole 2011.

- Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne*, red. D. Abłamowicz, M. Furmanek, M. Michnik, Gliwice 2004 [Muzeum w Gliwicach: Seria monograficzna, nr 10].
- Podręczna encyklopedia kościelna*, oprac. zbiorowe, t. 9–10: D–E, Warszawa 1906.
- Potthast A., *Geschichte der ehemaligen Cistercienserabtei Rauden in Oberschlesien*, Leobschütz 1858.
- Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej*, oprac. I. Libura, Katowice 1965.
- Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic*, t. 1, red. Z. Hojka, B. Kloch, Rybnik 2017.
- Sacrum i profanum. Klasztory i miasta w rzeczywistości Górnego Śląska w średniowieczu*, red. E. Bimler-Mackiewicz, Rybnik 2003.
- Stosunki społeczne na wsiach księstw opolskiego i raciborskiego w epoce Habsburgów (XVI–XVII wiek) w świetle aktów prawnych i akt sądowych*, oprac. R. Sękowski, Chorzów 2016 [Monografie i Materiały MGPE, t. 7].
- Tajemnice komparek. Księga metrykalna z Mszany (1638–1775)*, red. H. Dudała, Katowice 2016 [Źródła do dziejów Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku, nr 14].
- Triest F., *Topographisches Handbuch von Oberschlesien, 2. Teilband*, wyd. 2, Sigmaringen 1984 [Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Oberschlesiens, t. 1].
- Urbarze dóbr zamkowych Górnego Śląska z lat 1571–1640*, oprac. R. Heck, J. Leszczyński, J. Pe-trzeń, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963 [Urbarze śląskie, red. J. Gierowski, t. 3].
- Weltzel A., *Geschichte der Stadt Sohrau in Oberschlesien. Aus Urkunden und amtlichen Acten-stücken bearbeitet*, Sohrau 1888.
- Wiśniowski E., *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004.
- Zimmermann F.A., *Beyträge, zur Beschreibung von Schlesien*, Bd. 3, Brieg 1784.

FROM RESEARCH ON THE REGISTER OF MISSALIA DUTY (POLISH: MESZNE) OF THE RYBNIK PARISH IN THE YEARS 1685–1738 SOURCES OF KNOWLEDGE OF RURAL COMMUNITIES IN RACIBÓRZ DUCHY OF THE MODERN AGE

From among sources, which are still being uncovered, to the modern history of Upper Silesian peasantry, some archival materials of a small volume relating to one of the parish communities were acquired two years ago. These materials encompass an extensive area of the urban parish of the town of Rybnik. The area of the Catholic religious community also included 20 villages in the post-Reformation period. They are listed in these sources. Among them, there are 17 cases where more detailed descriptions can be found. There is quite a precise record concerning liabilities of the duty for a Catholic parish priest in the form of the so-called “missali” payment (Polish “meszne”). For the period between 1685 and 1735, there are 28 lists preserved. They are an excellent source of knowledge of the number of peasants in particular villages. They also illustrate processes of slow creation of the identity of the new settlements. A record of names, surnames, posts, names of the peasant farms and fields shows a mosaic of that time Upper Silesia with a mutual influence of the Polish and Czech languages and a presence of the developing German-speaking community.